

JAG VAR BARN TILL

ÖVERLEVANDE FRÅN FÖRINTELSEN

Bernice Eisenstein

EPIX

Ringen

Döden lämnar ett hål som täcks över av längtan.

Sedan min far hade begravts lade jag undan klädesplagget som rabbinen klippt sönder som symbol för min sorg, en svart underklänning som ligger hopvikt i byrån. När det blev dags att gå igenom min fars kläder, i en garderob fullproppad av många års inköpta kostymer och slipsar och livremmar och hattar, fanns det många saker att dela på. De flesta av kläderna skänktes till välgörenhet. Jag tog hem flera prickiga slipsar, breda och tunna beroende på från vilken epok de kom, och några flugor som måste knytas, inte sådana där som man bara klämmer fast vid kragen. Där fanns en mockaväst som min far alltid hade på sig när han körde ut i lastbilen för att leverera grillad kyckling och ägg till sina kunder. Den västen tog jag

med mig och hade ibland på mig när jag satt vid mitt arbetsbord och lade tusch på mina teckningar. Och en undertröja av det europeiska slaget, ärmlös och djupt uringad både fram och bak, så lång att den hängde ner över midjan på mig. Den brukade jag sova i under särskilt varma sommarnätter. Inga skrämmande, mörka bilder störde mig de nätterna.

De trettio dagar som följer på en begravning kallas för *shloshim*. Det är en övergångsperiod för den sörjande, som gradvis lägger förlustens ordlöshet bakom sig och återvänder till vardagslivets välkända rytm. Det är en tid när minnen kan fylla nattens och dagens timmar. Under den första månaden efter min fars död drömde jag ofta om honom. Han gjorde mig sällskap i sömnen. Det hade varit svårt för mig att frigöra mig från den sista synbilden av hans kamp, men i mina drömmar var han alltid ungdomlig och vid god hälsa.

På den trettionde dagens kväll steg min far in i en grotkliknande boning och tecknade åt mig att komma till honom. Vi höll om varandra och sedan gav han sig av. Det dröjde länge innan han återkom till mina nätter. Jag har inga ord som skildrar min far sådan han såg ut i den drömmen, men det är den drömmen jag har hos mig när jag tecknar hans ansikte.

Flera år efter min fars död sålde min mor huset och flyttade in i en andelslägenhet. Det var ett praktiskt beslut och hon genomförde det med imponerande

självständighet. En gång när jag besökte henne i hennes nya bostad inte långt efter att hon flyttat hittade jag henne i en garderob där hon gick igenom sina smycken, och hon frågade mig om jag inte skulle vilja ha några av sakerna. Till skillnad från min mor har jag alltid ansett att ägodelar har en känslomässig betydelse, trots att en människas tillhörigheter har ett slags kraft, kan ta till sig sin ägares essens. Men min mor är oförmögen att binda sig vid några föremål, kanske därför att allt av värde togs ifrån henne under kriget.

Hon öppnade en liten knypåse och drog fram en ring som hennes far alltid haft på sig - små diamanter insatta i onyx. Skulle jag vilja ha den? Jag tvekade, ovillig att såra henne. Men hans ring borde gå till någon som hade lätt att fyllas av värme vid tanken på honom. Nej tack, låt någon annan få den. Skulle jag vilja ha något som min mormor hade burit? Hon visade fram en ring med en gigantisk sten som fick mig att reagera med ett enda ord: *chaloshes*, usch så fult. Återigen, men av andra skäl, tyckte jag att den borde gå till någon annan än mig. Sedan vi ytterligare några gånger gått igenom turerna i dansen mellan givmild och otacksam räckte hon fram en ny ring - skulle jag vilja ha den?

Min mor har sällan förvånat mig, men det var svårt att tro att hon så oberört kunde erbjuda mig detta.

En slät guldring, ingen perfekt

cirkel utan en smula böjd till en oval. Min fars bröllopsring.

"Nu ska jag berätta ringens historia för dig", sa hon, och sedan satte vi oss vid hennes köksbord med ringen på bordet mellan oss.

Min mor kom till Kanada långt innan landet blev hennes nya hem. När hon var i Birkenau fick hon och de andra fångarna varje dag marschera till en del av lägret som på grund av sitt överflöd var döpt efter ett land. En kort tid arbetade min mor där, i "Kanada", i ett av lägrets många förråd. Det var ett ställe där de ägodelar som konfiskerats från judar - klockor, skor, kläder, böcker, kokkärn, sängkläder, glasögon - sorterades i ständigt växande högar. Fångarna blev arkeologer som katalogiserade lämningarna efter sin döende kultur.

En dag frös min mor så mycket att hon tog mod till sig och frågade vakten om hon fick ta en kappa från högen där det fanns så många, ha den på sig bara så länge hennes arbetspass varade. Vakten nickade och tecknade mot högen med kläder.

Min mor satte på sig kappan och stack händerna i fickorna för att få uppleva lyxen av ett ögonblicks värme. I den ena fickan kände hon att något sytts in i fodret, och utan att dra uppmärksamhet till sig lyckades hon pillra fram en ring ur dess gömställe - den här guldringen som hon gav mig.

Hon gömde ringen i skon och lyckades behålla den fram till krigsslutet. Det var den ringen hon gav min far när de gifte sig, inte lång tid efter befrielsen. Det var det enda hon hade att ge honom och han bar den alltid. Den finns med i den bild jag har av honom när han låg för döden.

Utan Förintelsen

går jag vilse i minnet. Det är inget område som det finns någon karta över, med fasta longituder och latituder som kunde hjälpa mig att gå tillbaka i mina spår och komma till samma plats på nytt. Varje besök blir annorlunda.

Med alla sinnen just nu avskärmade från världen omkring, den som drar mig framåt i tiden, befinner jag mig i källarvåningen på vårt hus. Det är 1961 och jag är elva år gammal. Adolf Eichmann står inför rätta inte bara i Israel utan också i gillestugan där mina föräldrar och flera av deras vänner sitter i sina stolar. Jag har alltid vetat att mina

JAG ORDAR MIG
FÖR ATT DE SKA BLI ARGA
PÅ MIG OCH TYCKA ATT
JAG HAR STULIT DERAS SJÄLAR,
SOM REDAN EN GÅNG BLIVIT
STULNA FRÅN DEM. KAN JAG
BLI BETRODD MED ATT SE
IN I MITT EGET HJÄRTA
OCH FINNA DERAS
DÄR?

föräldrar överlevde Förintelsen, men jag kan omöjligt avgöra när eller hur jag först blev medveten om det. Som barn hade jag på något vis accepterat det som ett faktum, men inte förrän den här dagen har jag upplevt att jag hade något eget förhållande till den saken. Jag står längst bak i rummet och frånsett TV-rutans sken är det mörkt. Skärmen visar bilder av skelettliknande kroppar som ligger staplade på varandra och plötsligt känner jag den hettande ilningen av en ny verklighet rusa genom kroppen.

Förintelsen är en drog och jag har stigit in i en opiumhåla där jag fått mitt första rus, helt gratis, i all oskuld, av alla dem som är här. Inte förrän nu har jag anat hur starkt det är, nu när jag ser nålmärkena efter det på alla de andras vänstra underarmar. Det är nu mitt beroende inleds. Ett obetvingligt sug, skräddarsytt åt mig. Snart nog ska jag upptäcka att det finns oändligt många langare hos vilka jag kan skaffa mig ännu en fix, ännu en inträdesbiljett till denna spökenas hallucinatoriska värld.

Mina föräldrar förstår inte ens att de är knarklangare. De skulle aldrig kunna föreställa sig hur hög man kan bli på F. Hur det får mig att vilja slunga mig rakt ner i dess ändlösa djup, hur det tvingar mig ensam hemifrån till biografen, till biblioteket, där jag kan se varenda film och läsa varenda bok som handlar om Förintelsen. Filmrullar och boksidor som kunde malas ner till finkornigt pulver, läggas ut som rad efter rad av linor och snortas. När jag var lite över tjugo sög jag tre gånger i rad i mig André Schwarz-Barts roman *Den siste av de rättfärdiga* bara för att få uppleva samma rus om och om igen, och därifrån fortsatte jag till Primo Levi, alla tiders oöverträffade F-tripp, en som lämnade mig fullständigt utflippad och hopkrupen i foster-

ställning på golvet under min säng, darrande av längtan efter mer.

Rätt så ofta förvandlades böckerna till film och jag kunde flyta ur det ena mediet rätt in i det andra. Romanen *Sophies val* blev filmen *Sophies val*. Jag minns att när jag sett den gick jag ut ur biografen helt omtöcknad och begav mig raka vägen till min far. Jag kom hem till honom med ögonen fortfarande röda och svullna av gråt, fortfarande delvis kvar i filmens grepp. Han gav mig en enda blick och frågade vad som hänt mig. Just då hade jag glömt att när mina föräldrar gick och såg en film om Förintelsen gjorde de det i första hand för att kontrollera hur verklighetsnära filmen var, förvissa sig om att de skeenden som avbildades var korrekt återgivna. På något sätt lyckades de se filmerna utan att bli känslomässigt berörda. När jag berättat om filmen för min far var det bara en enda sak han undrade över: Varför skulle du vilja se en film som gör dig så uppriven?

Därför att den finns, var det enda jag lyckades svara, precis som George Mallory när han blev tillfrågad varför han ville bestiga Mount Everest. Därför att jag ville se en rekonstruktion av Auschwitz och kunna föreställa mig min mor och far i bakgrunden bland de andra svältande fångarna. På det viset trodde jag att jag skulle kunna hitta fram till dem. Därför, bara därför – ett barns svar på en förälders fråga.

Därför att jag är ditt barn, ett barn som har lärt sig att det inte finns någon gräns för hur värdefullt det här är i det sociala spelet: Hördu, jag är faktiskt inte som du. Mina föräldrar satt i Auschwitz. Försök trumfa det om du kan. Jag visste att jag kunde spela ut det kortet var som helst, när som helst – till exempel i sandlådan. Får jag leka med din hink och spade? Inte? Mina föräldrar satt faktiskt i Auschwitz ... På skolrast: Sluta dra mig i flätorna, för mina föräldrar satt i Auschwitz ... På engelsk-

lektionerna i gymnasiet, där jag lärde mig ett stridsrop ur Arthur Millers drama *En handelsresandes död*: "Man måste ta notis!" - inte bara om Willy Loman utan också om Förintelsen, för mina föräldrar ... På resa genom Europa med ryggsäck var mina föräldrars historia det tyngsta jag bar i min packning, och européerna jag träffade lät sig respektfullt informeras om den varje gång jag packade upp. När jag var ute på dejt: Jag är inte som alla andra flickor du varit ute med, för mina föräldrar ... Jag fick mina vänner att känna att det var ett privilegium att få umgås med mig genom att tala om att - här tycker jag att ni själva kan fylla i refrängen. Och in i och ut ur ett äktenskap,

STOPP ETT TÄG! HUR ÄR DET
EGENTLIGEN? DU SKA INTE MISSBRUKA
DESS NAMN ELLER DU SKA INTE
MISSBRUKA DEN? JAG VET INTE.

sedan till slut in i ett nytt, med det outtalade behovet att bli ännu mer älskad därför att mina föräldrar satt i Auschwitz.

Det var den främsta av alla de fraser med vilka man kan byta samtalsämne totalt, och jag drog - skamlöst, tycker jag nu med blandade känslor och tankar - nytta av all den prestige den gav mig för att få åtnjuta människors uppmärksamhet. Det var ett sätt att muta in en plats åt mig i världen, ett sätt att se allt i svartvitt som kanske snarast berodde på färgblindhet. Men förstå mig rätt. Det var inte så att varje ögonblick, varje samtal, varje möte kretsade

kring Förintelsen. Det fanns minuter, dagar, månader när mitt beroende svalnade, höll sig på mattan, och jag inte ens kände behovet av att leta rätt på en langare för att få en ny dos. Men suget finns där, finns alltid där. Det är en del av mig.

Fotnot: H i bilden syftar på Holocaust, det engelska ordet för Förintelsen, men är också en förkortning för heroin.

JO, TOMTEN, DET HÄR
VILL JAG HA - EN DREYDL SOM
SPELAR MUSIK NÄR DEN SNURRAR,
ATT MINA FÖRÄLDRAR SLUTAR GRÄLA
SÅ MYCKET ... OCH TOMTEN, GÖR DEM
LEVÄNDE IGEN ALLIHOP, OCH OM DU INTE
KAN DET, SÅ GÖR SÅ ATT SNÖN ÄR
ASKA NÄSTA GÅNG DET SKA SNÖA.

*Jiddisch
var livets själ och
mening i vårt hem.*

En veltele, en värld i en värld.

När jag ser tillbaka är den
förkroppsligad i min fars
intensiva blick och i min
mors tåga. Den finns i min
morfars stränga tystnad och
i hans hustrus förmåga att
uthärda, i min mosters och
farbrors ständiga närvaro.
Den är varenda bar mitzva,
vartenda bröllop, varje
picknick och varje helg-
bjudning med mina
föräldrars vänner.

Jiddisch är att tillbringa
sommaren vid Wasaga
Beach, där några av stugorna
blir till en *shtetl* med gröningsfamiljer,
och titta på överviktiga, rödbrända solbadare
som står upp till knäna i sjön, tvär sig med de

GRÖNINGSFAMILJER
1953

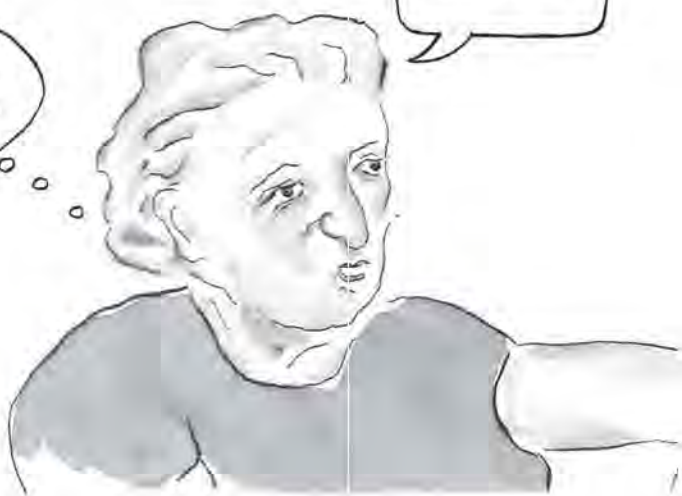
kupade händerna fulla av vatten och sockar: "Åh, en sån *mechaieh*", så härligt.

Jiddisch var vårt hem. Det var att hinna före min mor till badrummet och låsa dörren så att hon inte kunde *patscha* min *tochis* fler gånger, och det var mina föräldrars *shreklech* tjutande ilska. Det var matsalsbordet som dignade under *yorzeit*-ljusen på yom kippur, en dag vars allvarliga innebörd upplevdes på nytt under resten av året när vi drack juice ur de små glasbehållare som en gång innehållit tillräckligt mycket vax för att brinna i tjugofyra timmar. Det var det rostade rågbrödet ingnidet med knobl, vitlök, som jag åt till frukost innan jag skickades iväg till kindergarten med en tjock skiva bröd, bredd med shmaltz och med salami som pålägg. Jiddisch var den bot min mor tillgrip när hon urholkade en potatis och satte den på min värkande, illa brända tumme. Två kilo potatis och en stor, infekterad blåsa senare tillät hon äntligen en läkare att ge mig antibiotika.

Jag har inget minne av att ha hört engelska talas som samtalsspråk förrän jag började skolan. I takt med att mina föräldrars engelska ordförråd växte infogades de nya orden i deras jiddisch, men själv upplevde jag det bara som att de fortsatte tala samma harmoniska språk.

VEM HÅDE
KUNNAT ANA
ATT HON ALLTID
LYSSNADE?

MENAR DU
ATT DU FÖRSTOD
VAD JAG SA?

DET FINNS ETT ORDSPRÅK
PÅ JIDDISCH: DROG VI
ALLIHOP ÅT SAMMA
HÅLL SKULLE VÄRLDEN
VÄLTA. MEN HUR ÄR
DET MED GRYMHEIT?
BEHÖVS VERKLIGEN GRYMHEIT
FÖR ATT VÄRLDEN SKA
FINNAS TILL?

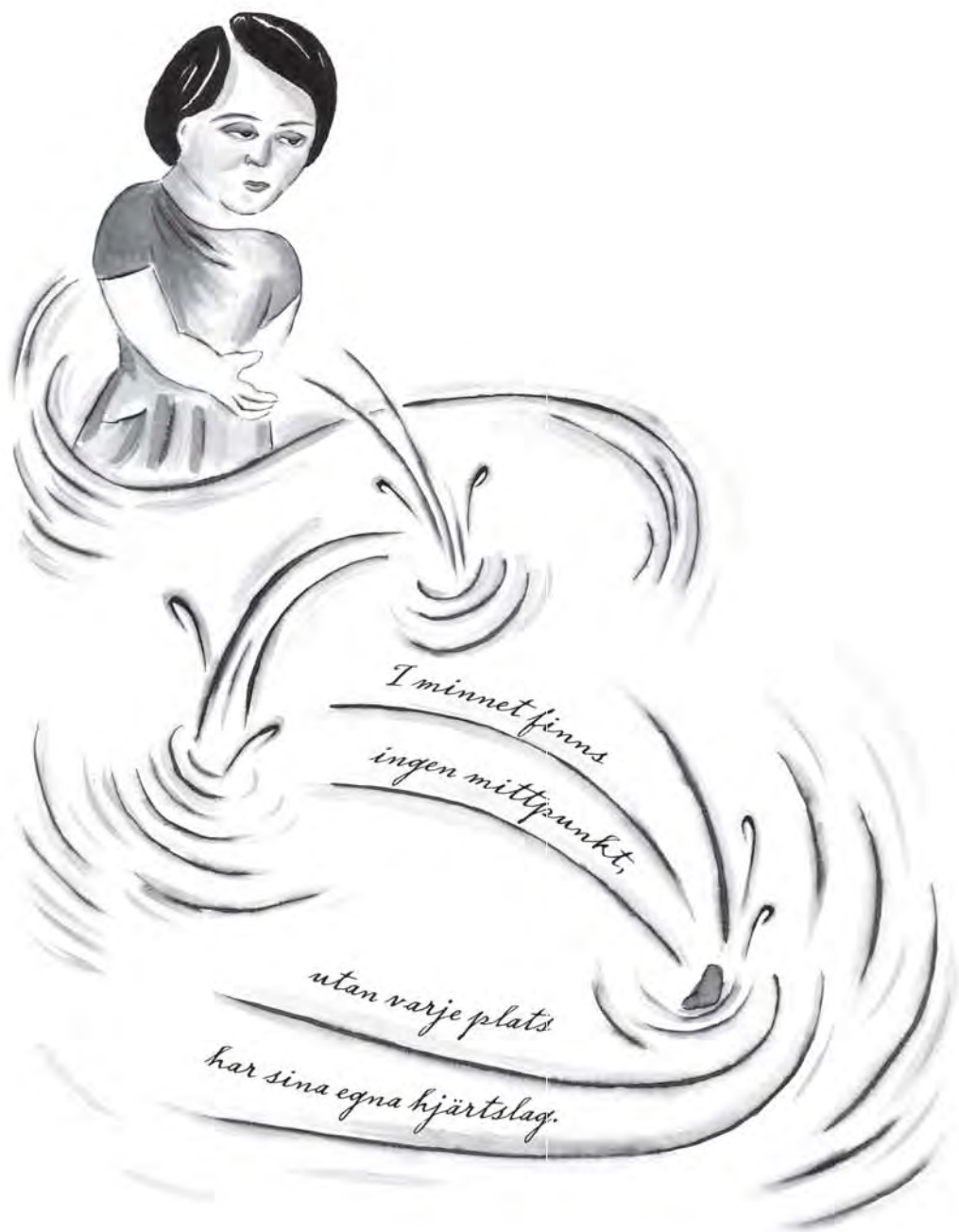

DET ÄR BÄTTRE
ATT LYSSNA TILL
DEM SOM FÅR OSS
ATT SKRATTA ELLER
ATT UNDRA ÖVER TID
OCH RUM, ÄN TILL
DEM SOM FÖRGIFTAR
VÅRA DRÖMMAR.

plats att sova. Jag inser att man till och med nu måste försöka överleva.

Kriget pågick fortfarande. Vårt mål nu är att återvända hem, att hitta andra som har överlevt.

I slutet av februari kom vi till Katowice. Min man bytte namn från Berek Eisenstein till Bolek Jurkowski. Han tog ett polskt namn för att kunna få arbeta åt Byrån för utredning av krigsförbrytelser. Han ville jaga nazister. Han sa att han hade suttit i koncentrationsläger, men inte att han var jude. Han fick betalt för sitt arbete, fick mat och husrum, och han höll på med det i ett par månader. Judiska kommittéer bildades och människor fick hjälp. Allt fler började komma tillbaka. Den 10 maj får jag veta att min mor och syster har befunnit sig på den ryska sidan och ska komma tillbaka med den polska armén.

Hur det kändes när jag återförenas med min mor och syster kan jag inte beskriva ...

Här avslutar min mor sin berättelse och videobandet tar slut.

År 2002 beslöt sig min mor och min bror Michael för att följa med på en gruppresa tillbaka till det heliga landet, tillbaka till Auschwitz. Varje år färdas grupper till de viktigaste platserna: Treblinka, Majdanek, Mauthausen,

Auschwitz, kvarblivna synagogor, gravplatser. Vi kände alla en väldig stolthet över vår mor då hon beslutat sig för att återvända.

När de kommit till Auschwitz leddes de av en guide genom lägret. Då de steg in i en av barackerna visste min mor att det var där hon hade varit och kände igen sin brits. Hon lät gruppen fortsätta och stannade själv kvar ensam. Efteråt, när hon återförenat sig med min bror och de andra, åkte de tillbaka till hotellet med bussen och hon

gick till sitt rum. Den kvällen blev min mor mycket sjuk. Min bror berättade för mig hur skakad han blivit över att se henne så bräcklig, och att han insett att det varit ett misstag att ta henne med tillbaka till denna plats som gjort henne så mycket ont. Men morgonen därpå kunde min mor fortsätta resan, intresserad och på gott humör. Hon är ett levande vittnesbörd över överlevnad.

Jag följde inte med dem på resan. Min mor och min bror ville att jag skulle delta, men jag hade kommit att avsky flygresor med en fanatisk vidskepelse som gjorde mig paralyserad. I stället företog jag en annan, tyst resa senare, när jag satt och såg min mor berätta sin historia på video.

NÄR JAG NYLIGEN HITTADE DET
HÄR FOTOT KUNDE JAG Knappt tro att
det var sant. Min mor, mormor och mörster
poserade precis som jag hade velat teckna dem
- tätt tillsammans, med armbandsur och sina
tätuerade nummer i rad. När jag ritat av dem
såg jag ett ögonblick något jag aldrig förr
sett hos dem, eller aldrig identifierat - ett
slags oskuld, en lätthet, som om deras
armar inte ens bar det
förflytnas märke.

Gruppen

Det som Rose vi kalla, med annat namn är Rooshka, Chana, Hanka, Dorka, Monka, Monia, Mania, Tonia, Anja, Jadzia, Chemya, Heniek, Moniek, Srulek, Bolik, Barek, Rishu, Reginchka, Lalushka, Doovidle, Bella, Hela, Yisrool ... Som barn mässade jag ibland de här namnen om och om igen. Ljudet av dem virvlade in i öronen på mig och har stannat kvar där under alla de år som gått.

Mina föräldrars vänner, Gruppen, var alltid tillsammans. De spelade gin rummy och poker på lördagskvällarna, åt picknick i någon park på helgerna när det var sommar, gick på bar mitzva, bröllop, *bris*, luncher, tejudningar, insamlingar. De hyrde stugor tillsammans, semestrade tillsammans - vad man än kan tänka sig gjorde de det tillsammans. De hade

från att längre hitta de gamla orden av lyckönskan. Helen och David ville aldrig bli skilda åt och kommer att dö nästan samtidigt, och den shiva som äger rum i deras lilla hus kommer att hysa alla de barn han välsignade under åren.

Nu visas dessertbordet upp, en sötsakernas sirensång som bevisar att den kulinariska skaparkonsten är utan gräns. På bordets mitt smälter sakta en realistisk isskulptur av bar mitzva-pojken. En vattenmelon har urholkats och snidats till en modell av *Exodus*, fartyget som 1947 förde flyktingar till Landet som flödar av mjölk och honung. Nu är fartygskopian fylld av en annan skatt - melonkulor. På ett stort serveringsfat höjer sig ett berg av vaniljsmakande pareve-glass, tillverkad av (o)ätliga oljeprodukter eftersom huvud-

rätten bestod av rostbiff och du skall

icke blanda kött och mjölk i samma

måltid. Och tro inte att

det är vilket berg som

helst, det är Sinai,

krönt av en

chokladfigur som

föreställer Moses

med de tio bud-

orden. I närheten

dallrar Röda havet av

gelé med små bakade

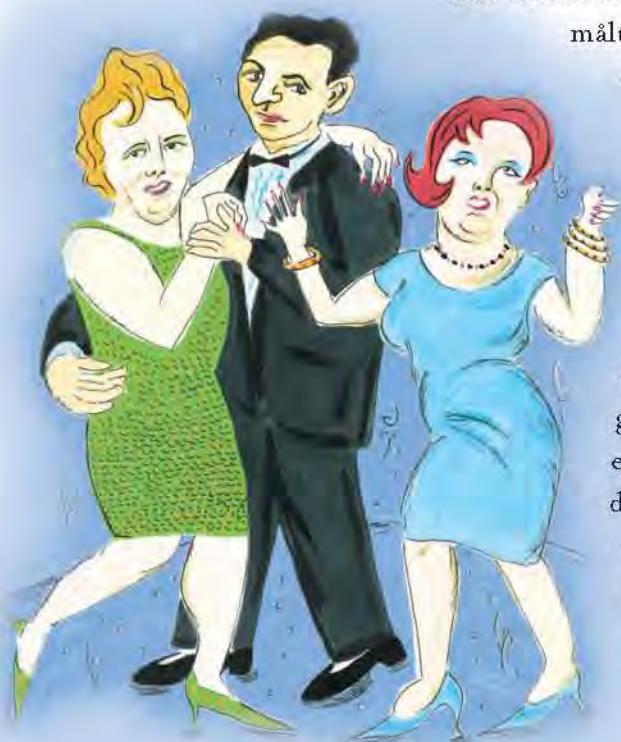
egyptier instängda i

djupe, rätt åt dem för

allt elände de ställde

till med för så länge

sedan. Sedan står

hängas upp i en cederträgarderob där de får vänta tills de tas fram för att pryda sin bärare vid någon annan festlighet.

Som en känsla snarare än som en insikt har jag förstätt en del av vad mina föräldrar och deras vänner har betytt för varandra, och samtidigt inser jag varför det alltid varit omöjligt för mig att inte känna mig som om jag stod utanför. Om de i fem år i massor föstes - arous - ombord på boskapsvagnar, skildes från sina familjer, placerades i kvävande förläggningar, fick marschera från ett läger till nästa, då blev de den enda återstående slutgiltiga lösningen för varandra. De var varandras hem sedan deras egna konfiskerats och förstörts.

Att veta att Förintelsen hade ägt rum räckte inte. Jag behövde veta vad den gjort med mina föräldrar. Jag följde den slingriga väg som deras antydda förflutna var och hamnade för det mesta på hittegodset.

- Exakt vad är det ni letar efter? Skynda på nu, det är många som väntar.
- Jag letar efter mina föräldrars ögon när de tittar fram genom taggtråden.

Bernice Eisensteins bok om sina föräldrar och sitt eget förhållande till dem är gripande men också avväpnande i sin ärlighet, och den har hyllats i hennes hemland Kanada och i övriga världen för sin originalitet i perspektiven, för den slående skönheten i hennes prosa och för hennes varma, uttrycksfulla teckningar.

ISBN 978-91-7089-264-6

www.epix.se